

ע"ה אליהו כהן ס"ט, אשדוד

madanim@neto.net.il

בענין כתיבת סת"ם בקולמוס נירוסטה

[ובסופו הסכמת מוה"ר הגאון ר' יצחק יוסף שליט"א]

עמדי ואתבונן במה שנפוך המנהג כיום אצל סופרי הסת"ם לכתוב בקולמוס נירוסטה, ונשמע קול'ם של סופרים שעושים כן גם מחמת יופי הכתיבה, וכן מחמת שהקולמוס מחזיק מעמד זמן רב וא"צ לחדדו בכל פעם, אי אריך למיעבד הכי.

מפני מה זכה קנה

מה זכה קנה כו' היה משמע שאפשר לכתוב גם בברזל, דאל"כ מה זכות אית לקנה הרי א"א בענין אחר. אך מזה אין ראייה, די"ל הכונה כך, דאפשר שלזה פסלה התורה כתב ע"ג כתב כדי שיצטרך לכתוב בקנה ולא בברזל שלא יהיה כתב ע"ג כתב, והוי זה זכות לקנה. או י"ל דקמ"ל למה לא כשר בדפוס, דזהו מה"ט כדי לכתוב דוקא בכתיבה ויהיה נכתב בקנה. ואזיל לשיטתיה דיש לאסור בנ"ד משום כתב על גבי כתב, אך אחח"מ, מלבד מאי דקי"ל אין למדין הלכה מן האגדה (עיין אודות האי כללא בספר שלחן המערכת למוהרי"צ יוסף שליט"א ח"א מע' א' אות קלד), כבר תמהו על דבריו גדולי האחרונים, וכמו שיובאו דבריהם בסמוך. וגם מה שכתב דאתי לאפוקי דפוס, אינו מובן דהיאך תהיה דרשת חז"ל על דבר שטרם יצא טיבו בעולם בזמן התורה דנימא שבא הפסוק לאפוקי ממנו, דאפילו להמפרשים במעשה בן קמצר (יומא לח:): שהיה על ידי דפוס, מזה מוכח עד כמה לא היה נפוץ בזמנם שהזכירוהו לגנאי במה שלא רצה ללמד עניינו. (ועיין בשו"ת יביע אומר ח"ג יו"ד סימן יד, ורמזתי מזה עוד להלן).

אי יש לחוש לחזקיה

ב. והנה במרדכי (גיטין סימן שכז) כתב: מדברי רבינו שמשון משאנץ משמע שאין כותבין גט או ס"ת בקולמוס של כנף, שפירש [מ"ש במסכת סופרים (ריש פ"א) מסרגלין בקנה -] מזיינין בקלמוס של קנה, לאפוקי של נוצה. ודו"ק. והביאו מור"ם בדרכי משה (יו"ד סוס"י רעא ובמפה). ואמנם בבית יוסף (אה"ע סימן קכה, סוע"מ סו בנד"מ) כתב על דברי המרדכי: ומכל מקום לא משמע לי דמיפסל בהכי אפילו לרבינו שמשון דודאי לא גרע מחקיקה דמכשרינן בפרק ב' דגיטין (כ). כו'. ועי"ש בשו"ע סכ"ב ונו"כ, ושם סעיף ד' שפסק הרמ"א להזהר בזה. ומלבד זאת, הנה הרמב"ם וכל הראשונים (באו"ח סימן לב ס"ו) פירשו את דברי מסכת סופרים לגבי השרטוט, ולפ"ז ודאי שאין שום ראייה לגידון הכתיבה בקנה או בנוצה. ואדרבא מהתם קצת יש להוכיח דקנה לאו דוקא, דהנה לשון מסכת סופרים שם "הלכה למשה מסיני מסרגלין בקנה", וכתב המאירי בקרית ספר (מאמר א' פ"ג) דקנה לאו דוקא וה"ה לסכין קנה (ועי"ש בהערות

א. בגמ' (תענית כ סוע"א): "והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים", אמר רב יהודה אמר רב, לברכה, דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן, מאי דכתיב נאמנים פצעי אוהב ונערתות נשיקות שונא, טובה קללה שקילל אחיה השילוני את ישראל יותר מברכה שברכן בלעם הרשע. אחיה השילוני קללן בקנה, אמר להם לישראל והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה, מה קנה זה עומד במקום מים וגזעו מחליף ושרשיו מרובין ואפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו אלא הולך ובא עמהן, דממו הרוחות עמד הקנה במקומו, אבל בלעם הרשע בירכן בארו, שנאמר כארזים עלי מים, מה ארז זה אינו עומד במקום מים ואין גזעו מחליף ואין שרשיו מרובין אפילו כל הרוחות שבעולם נושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו, כיון שנשבה בו רוח דרומית עוקרתו והופכתו על פניו. ולא עוד אלא שזכה קנה ליטול הימנו קולמוס לכתוב בו ספר תורה נביאים וכתובים כו'. נכנס רבי אלעזר בן רבי שמעון ודרש לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארו, ולפיכך זכה קנה ליטול הימנה קולמוס לכתוב בו ספר תורה תפילין ומזוזות. וכ"ה במסכת כלה רבתי (ריש פ"ז), ובמסכת דרך ארץ (פרקי בן עזאי רפ"ב), ובאבות דר' נתן (פרק מא), וע"ע מתני' (שבת פ:). ובספר מצת שימורים למהר"ן שפירא (ריש שער תפילין) שכתב רמז על דרך הסוד למנהג הספרדים לכתוב בקנה ולא בנוצה.

ולכאורה מגמ' זו משמע דיש לכתוב את הספר תורה תו"מ רק בקנה. אמנם עיין להגאון יעב"ץ בשו"ת שאילת יעב"ץ ח"א (סי' קס, וח"ב סי' עח) שכתב לפרש בדעת רבי יהודה החסיד (ספר חסידים סימן רפג) שאין כוונת הגמ' שיש לכתוב בקנה דוקא, אלא דגם הקנה הוכשר לכתוב בו, וה"ה לכל דבר הראוי לכתיבה ואפי' בעצם של עגור שהוא עוף טמא. כיעו"ש נידונו. וכ"כ במקדש מעט (סימן רעא ס"ק מד), והוסיף הסברא "דלא נשאר מגוף הקולמוס כלום בכתיב", ויסוד סברא זו הובאה בשו"ת דבר שמואל אבוהב (סוף סימן קסד). וכעין זה כתב הגאון חתם סופר בהגהותיו על קסת הסופר (דלהלן) דקנה לאו דוקא אלא ה"ה לנוצה וכל דבר רך. והגר"ש קלוגר בספרו קנאת סופרים (סימן עט) כ', דממה שאמרו חז"ל מפני

המו"ל אות קנד). וכ"כ ר' אברהם זונשהיים בתיקון תפלין (עמ' סב), ובברוך שאמר (עמ' סד), ובטור יו"ד (סוס"י רעא), וביריעות שלמה ח"א (פ"ב סעיף י). ואף הכא יש מקום לומר דקנה לאו דוקא, אם כי יד הדוחה נטויה לומר דשאני כתיבה שנתנה הגמ' טעם אמאי לכתוב בקנה וזכות היא לו, משא"כ בשרטוט.

ג. וראיתי להגר"ש קלוגר בספרו קנאת סופרים (סימן עט, דף כה ע"ד) שנטה קו לאסור, וחיליה מדברי הט"ז (יו"ד סוס"י רעא), דהוי חק תוכות, וכן משום דהוי כתב על גבי כתב, דבנוצה מחמת שאינה קשה כ"כ יורד הדיו על הקלף ואח"כ נעשית החקיקה, משא"כ הברזל עושה קודם החקיקה ואח"כ בא הדיו, ואפי' באה החקיקה יחד עם הכתב, נמי חשיב כתב ע"ג כתב, דכל שאינו בזה אחר זה אפילו בבת אחת אינו כו', ולכן נראה לי עיקר שלא לכתוב בעט ברזל וכמנהג ראשונים, ואין לנו להקל בשום דבר שלא נהגו הראשונים. עכת"ד.

ובאמת שכבר הלבוש (אה"ע סימן קכה סעיף כב) כתב לתמוה על עצם הסברא דחקיקה, דהא בגט פסלינן רק חק תוכות, ונטה קו לפרש מצד כתב על גבי כתב, ויובאו דבריו להלן בעזה"י. וכ"כ הרב פרי חדש (אה"ע שם סק"ז) לתמוה מה בכך שיבוא לידי חקיקה, הא חקיקה נמי מיקריא כתיבה. וביתר אריכות ישב על מדוכה זו הרב בני יונה (סימן רעא, בקצר דף ב ע"ג) שכתב, מצוה מן המובחר ליקח קולמוס של קנה, וכן אמרו חז"ל שזכתה קנה ליקח ממנה קולמוס, שכן אין לגזול ממנה מה שזכה לה מן השמים. ויש שנמנעים מלקחת נוצה שהיא מחק' [אולי צ"ל חוקקת] הכתב ויש לחוש שיהיה להכשיר חק תוכות שהוא פסול גמור, ומכ"ש שלא לכתוב בקולמוס ברזל, שכן כתבו באבן העזר בגט שלא לכתוב בה משום האי טעמא שכתבנו, אכן נוהגין לכתוב בקולמוס ברזל, כי הקנים, אינם חזקים כ"כ ולא יהיה הכתב מיופה כל כך, והחששות שכתבנו היו חששא רחוקה ואינה נמצאת בש"ס ועדיף טפי לעשות טצדקאות שיהיה הכתב מיופה, שכן כתיב זה אלי ואנוהו. עכ"ל. וביאר דבריו יותר באורך ב"פלפול ארוך" (דף יד ע"א), ובהיות דאית בהו כמה כללי ורבירי שיש בהם די השב על חלק מהטענות של המחמירים אביאם כאן: "אבל כי במדינות אלו אין הקנים מצוים כל כך חזקים, ואם יעשה ממנו קולמוסים על כרחך שיצטרכו לתקנם על כל שורה, ועי"ז יהיה הכתב בכמה שינוים, על כן נהגו לכתוב בשל ברזל. דוודאי אין בו חשש חקיקה, כמו שכתבו הטעם דהרי חק ירכות הוי, ומצאתי שם בגט חששו דאתי לחקוק תוכות ועל כן נהגו שלא לכתוב בקולמוס של ברזל. וזאת הגזירה חלשה היא, שלא מצאנוה בגמ', ואם החמירו בגיטין, לא מצאנו אותה הגזירה בס"ת, על כן לעשות כתב שוה יותר עדיף מחששות רחוקות כאלה, ומכ"ש שגם הגזירה הזאת כמעט היא בלי טעם, כי היאך שייך למגזר שיחקוק תוכות בהאי קולמוס שאינו נעשה לחקיקה כלל. והנה בתשובת ר' מנחם עזריא (סימן צג) כתב שיש לחוש שיחקוק האות מבלי משים בה דיו, על כן יש לחוש מהאי טעמא בספר תורה יותר מבגט. אבל זאת הגזירה לא מצאנו בש"ס דילן, ואנו אין לנו לעשות חששות מליכנו במה

שלא מצאנו בש"ס. על כן עדיף טפי לעשות כתב מיופה ושוה ממיחש כאלה, דאין בקולמוס של ברזל עניין חקיקה כלל, שמוציאים דיו כדרך כל הקולמוסים. ואי משום דיכול ג"כ לחקוק, לא איכפת לן, דמיד יתפשט הרושם ההוא על הקלף. לכן אין למחות בידי הסופרים, "וכן כתבתי אני בקולמוס ברזל". עכ"ל. חזי מאן גברא רבא דמסהיד דאיהו גופיה עבד מעשה רב. ואמנם מה שכתב בשם תשובת הרמ"ע, המעיין יראה שדבריו הם לגבי מעשה הדפוס, וסבירא ליה דחק ירכות נמי פוסל, ודלא כדעת מרן השו"ע, ועל כן חילק בזה בין גט לס"ת. ועיין במגן אברהם (סימן לב ס"ק נז) מ"ש על דבריו. וע"ע ביריעות שלמה חלק א' (עמ' עט). [וראו לציין מעט מזעיר ממצלת הרב בני יונה, מהגאון דברי חיים מצאנז שהתייחס לדבריו באופן מיוחד וכתב עליו בזה"ל (שו"ת דברי חיים יו"ד ח"ב סי' קכג): "בפרט שדברי הגאון בני יונה שהיה גאון בדורו, שזקני החכם צבי השיב לו בכבוד גדול (עי' שו"ת מעיל צדקה סימן סז) והיה מגדולי תלמידי מהר"א ברודא ז"ל, והיה סופר מדינה בימי הגאונים, ומי יחלוק עליו בעניני סופרי תו"מ". וראה עוד בהקדמת ר' אליהו בן עזריאל ווילנער לספר שתי ידות - אור תורה ממנהר"ם די לונזאנו, שכתב על הבני יונה: ולאחר שהורחקתי נודד ממורי ז"ל הוגד לי מפי כתבו שהוא כותב ס"ת לעצמו (הלא היא בשער בת רבים ביהמ"ד הגדול שבפראג) ואז היה טורח ויגע עצמו לברר וללבן כל ענייני כתיבת ס"ת ועשה מהדורא בתרא על ספרו הנ"ל. ע"כ. ואך למותר להביא בזה עוד, ודבריו מובאים בפת"ש כסדרן, וכן בהל' נדה החמורות ועוד]. והביא דבריו הגאון קסת הסופר (פ"ג בלשכת הסופר אות ה'), ופסק כוותיה. וכן בספר לשכת הסופר מברודא (וילנא תרכ"ט. כלל ד' ס"ד בצוהר הלשכה). וכן הביא בספר משנת אברהם (שער הקולמוס סימן יד ס"ב). [ואמנם מ"ש שכ"ה נמי בספר חסידים הנ"ל, הרואה יראה שבספר חסידים לא הזכיר כתיבה בברזל רק הביא הפסוק בעט ברזל ועופרת וכו']. וגם הגאון "אור העולם רבינו החת"ס, האחרון בזמן וראשון במעלה, לכל דבר שבקדושה, כנודע" (לשון מרן שליט"א ביבי"א ח"ב יו"ד סי' כד), בהגהתו שם עמד רק על דברי המרדכי ולא העיר בעיקר דינא, ולכאורה מדשתיק שמע מינה אודויי אודי ליה. ובפרט שבהסכמתו לספר זה השבח השביחו ומילא פיו תהלות עליו. ואמנם בשו"ת שבט הלוי (דלהלן) כתב בדעת החתם סופר דס"ל להחמיר בנ"ד, אך לכאורה אינו מוכרח שבא לערער על עצם דין הכתיבה בברזל, אלא לאפוקי ממ"ש המחבר דנוצה אינה בכלל קנה. (ועי' במ"ש על דברי החת"ס בספר מאיל המילואים פי"א אות ג, דף לט סוע"א, וביאר על דרך הדרש את ענין עדיפות הקנה. וע"ע בשו"ת איש מצליח ח"א סי' ח אות יח, וביריעות שלמה ח"א (פ"ד עמ' מט) על דברי החת"ס). גם הגאון המקובל האלהי כמהר"ר משה זבארו צוק"ל שהיה מעט קודם תקופת מרן הב"י בספרו מלאכת סופר (עמ' כב, ואמ"א), שהכתיבה כשרה בכל קולמוס בלא חילוק וגם בקולמוס ברזל ועופרת או שאר מתכות כו', והטוב והכשר שבכולם הוא הקנה כדאמרי' בתענית וכו'. (וראה אודותיו בספר מלכי רבנן דף צ"ב סוע"ב, ובשו"ת יביע אומר חלק ז' או"ח סי' ו' אות ה', וביריעות שלמה חלק ב' עמ' רטו.

וראיתי דבריו ביריעות שלמה שם עמ' שכו). וכן פסק הט"ז (אה"ע סימן קכה סק"ג) גבי גט, שאם הוא צריך לכתוב בקולמוס ברזל אין להחמיר כלל. וכן בספר אמרי שפר (כלל ד אות ג) כתב: יש מכשירין לכתוב בקולמוס של ברזל או של עצם, וקולמוס של קנה האמור בחז"ל למה זכתה קנה וכו' אינו במצוי אצלינו חזקים כל כך שנוכל לכתוב בהם, ועוד שהכתב לא יהיה מהודר בכתיבתם. עכ"ל. וכן הסכים בספר מאיל המילואים (אניה דיונה פרק י' סעיף ד-ה), מהטעמים הנ"ל שהוא להידור הכתב, וגם לית ביה חששא דחקיקה.

והגאון י"ד הלוי מוויצבורג בספרו מלאכת שמים (כלל ד בבינה אות ו' די"ד ע"ב) כתב להשיב על דברי הרב בני יונה, דבספר מעון אריות על מסכת סופרים (דף יב ע"ב בגליון) כתב, דאף אמנם בכה"ג לא מיקרי חקיקה, מ"מ לכתחילה טוב לכתוב בלא חקיקה. ועוד, דלפעמים לא יהיה דיו בקולמוס ויחקוק בראשונה, ואח"כ יעביר הקולמוס עם הדיו על החקוק ואפשר שלא יתכוין בשניה רק למלאות דיו ולא לשמה. וגם רמ"א באה"ע (סימן קכה ס"ד) כתב דלכתחילה יש להחמיר שלא לכתוב בקולמוס של ברזל שלא לבוא לידי חקיקה. ומ"ש הגט פשוט שאפילו חקק תחילה שלא לשמה וכתב עליו לשמה הגט כשר, צ"ע לפענ"ד כדמוכח מסימן קלה ס"ה, וכדהרגיש בעצמו בזה, ודיחוי ליתא לענ"ד, דכיון דחקיקת ירכות כשר א"כ כבר עשה הסופר שליחותו ובמה שהעביר עליו הדיו בטל אות התחתון והעליון נעשה בלא ציווי הבעל, ובכונן דא ודאי דלחומרא נאמר כתב עליון מבטל כתב תחתון דדמי לדיו ע"ג סיקרא, ע"י גיטין יט. ובהגהות הרב מו"ה ר' ישעיה ברלין לרמב"ם פ"א מהל' שבת. ולענין סתו"מ יש לומר לאידך גיסא כיון דחקיקה כתיבה מיקרי אלא דלסתו"מ בעי דיו מכל מקום כיון שהאות שעל ידי חקיקה אות מיקרי ממילא לסוגיא דגיטין הנ"ל להחמיר צריכין אנו לומר לא אתי כתב עליון ומבטל כתב תחתון, ודו"ק היטב כי זהו לענ"ד טעם המחמירים. ושוב הביא את דברי הרב בני יונה הנ"ל, וסיים שעכ"פ צריך הסופר להזהר שלא ינהג הקולמוס בכבודות שלא יעשה חקיקה, ואם היה הקולמוס בלא דיו ונחקק האות ומראיתו לבן בלא דיו, צ"ע אף בדיעבד, אם לא שהחליק וסילק החקיקה ואח"כ כתב עליה. עכ"ל. וכעין זה כתב הגאון שאילת דוד מקרלין ח"א (בשו"ת סימן ז, דף רלט ע"א) שהחשש הוא שמא יעשה חקיקה בקלף על ידי הקולמוס, ואח"כ יטיף עליו הדיו דרך שפיכה ולא דרך כתיבה. [ומ"מ משמע דגם לדעתם פשוט להתיר היכא שמנהג הקולמוס בקלות ואינו דוחקו בקלף, וכמו שכן הוא על פי רוב בנד"ד]. וע"ע בספר שיח סופר (כלל ד' עקבי חיים אות ה'), שכתב כדברי המעון אריות הנ"ל, והזכיר גם את הבני יונה שהיקל בזה. וכ"ה בספרו אמרי שפר (כלל ד' ס"ג הנ"ל). ובספר מאיר עיני סופרים (סימן ד', דף יט ע"ב). ועיין בספר גט מקושר בולה (סי' כד ס"ד). וכן חזיתי להרב ערוך השולחן (אבן העזר סימן קכה סעיף לה), דנמי נטה קו להחמיר בזה בגט, מטעמיה דהגר"ש קלוגר, אך לא לענין דיעבד, וז"ל: "וא דלכתחלה יש להחמיר שלא לכתוב בקולמוס של ברזל שלא לבא לידי חקיקה. ואע"ג דאין שום חשש בזה אף אם יבא לידי

חקיקה, דהא חוקק את האות עצמו וכשר, כמו שנתבאר, מ"מ יש לחוש שמא יבא לידי חקיקת תוכות [ב"ש], ועוד דלכתחלה טוב יותר שלא לחקוק כלל, אלא לכתוב [הגר"א]. ועוד שמא יהיה הנייר דק, וחודו של קולמוס יחקוק הנייר וינקוב האות בנקב מפולש ויהיה מקצת האותיות בנקבים ומקצתם בדיו, ולפעמים יהיה הסדק והנקב סמוך לאותיות ולא תהיינה מוקפות גויל [ג"פ], והדבר פשוט שבשעת הדחק כשאין קולמוס אחרת אין למנוע הגט בשביל זה, כי אין שום טעם בזה מדינא והיא חומרא בעלמא. (סעיף לו) - והנה בשום מקום אין כותבין בקולמוס של ברזל. אמנם מ"ש רבינו הב"י בסעי' כ"ב שיש מי שכתב שיש להקפיד מלכתוב הגט בקולמוס של כנף אלא בשל קנה. וזה לא ראינו ולא שמענו, וכמעט הוא מן הנמנעות שהכתב יעלה בטוב, וכתב הבאר הגולה שחסיד אחד בוילנא צוה לכתוב בקנה ולא עלתה לו. וגם ביו"ד סי' רע"א כתב כן בס"ת, וגם בס"ת אין נוהגין כן. אמנם בימי חכמי הש"ס נראה שכתבו ס"ת תפילין ומזוזות בקנה. ע"כ. ובערוך השלחן יו"ד (סימן רעא סעיף לח) כתב, דממסכת סופרים מוכח שאין הכתיבה בקנה מעכבת, דלא הזכירו דבר זה בין הדברים שמעכבים הכתיבה, ועתה לא נהגו לכתוב בקנה מפני שאין יכולים, וכותבים בנוצות עופות טהורים שטובים מאוד לכתיבה, ומ"מ אין כדאי לכתוב בנוצת ברזל, חדא דנוקב, ועוד דהתורה מארכת ימים והברזל מקצר, ואף בחידושי תורה נכון לבלי לכתוב בקנה ברזל מטעם זה. ע"כ.

והנה מה שכתבו הגאונים הנ"ל לאסור הענין מצד חקיקה, נראה פשוט דלדעת מרן השו"ע לא חשיב חק תוכות, וכמ"ש באורך הרב בני יונה הנ"ל, דרק כשהיתה טיפת דיו על הקלף וחקק בתוכה עד שנעשית צורת אות, הוא דחשיב חק תוכות.

ד. ומה שטען עוד במלאכת שמים ע"ד הבני יונה דיש לחוש שבתחילה יעשה רושם בעלמא לשמה, וכשיחזור עליו בדיו לא יכווין לשמה, טעם זה לא יכון לסתו"מ דדי בהו במה שמכוין בתחילת כתיבתו שכותב לשמה, וא"כ אף אי נימא שבהעברת הדיו אח"כ לא יכוין לשמה הרי הוא עדיין בחזקת כוונתו הראשונה ומה מקום יש לפסול.

אי חיישינן לנקב

ה. וגם מ"ש בערוך השלחן דהברזל נוקב, כעין זה כתב הרב מהר"ם ן' חביב בספר גט פשוט (אה"ע סימן קכה ס"ק טו) לפרש כוונת מור"ם שהברזל חוקק, שמא הנייר יהיה דק וחודו של הקולמוס ינקוב הנייר בנקב מפולש ויהיו מקצת האותיות בנקבים ומקצתם בדיו, ולפעמים ע"כ לא יהיו האותיות מוקפות גויל. ופירש דזהו נמי כוונת מרן שם (סעיף כב) לגבי קולמוס נוצה. ע"ש. מ"מ אפשר שהיה כן בזמנם שלא היו בידם את הכלים המתאימים לחידודו של קולמוס זה וגם הקלפים היו חלשים ורופסים ובנקל יכלו לבוא לידי נקב, משא"כ כיום ששייפים ומחליקים היטב את הקולמוס וכמעט

לא ימצא שהקלף ינקב על ידו בעת הכתיבה. ויומלצו על כך דברי הראב"ה (תשובות וביאורי סוגיות סימן אלף קנא), הקלף אין צריך בדיקה שהקולמוס בודקו (מנחות לה). וכ"כ בשו"ת שבט הלוי חלק ב' (סימן קלו).

כתב על גבי כתב

ו. ובמאי דהגר"ש קלוגר אתי עלה מדין כתב על גבי כתב, כיוצא בזה כתב כבר הלבוש (אה"ע הנ"ל), שטעמא הוא משום ד"וכתב" כתב אחד משמע ולא כתב על גבי כתב, והכא אם יכתוב באחת מקולמוסין הללו, הקולמוס חוקקת וחופרת הכתב תוך הקלף שהוא כשר לבדו כמו שכתבנו לעיל סעיף ד', ואח"כ תבא הדיו שבקולמוס למלאות כתב חקיקת הקולמוס, והוי כתב שעל גבי כתב דקי"ל שהוא פסול כדלעיל סעיף י', נ"ל. מיהו בקולמוס של כנף אין הסופרים נזהרים מפני שאינה קשה כל כך שתהא חוקקת ולא כותבת, אבל בקולמוס של ברזל שהיא קשה מאד ודאי יש להקפיד מפני שהיא חוקקת, עכ"ד. אך כבר השיב על כך הרב גט פשוט (אה"ע שם סקט"ו), ודדאי הגט לא מיפסיל בהכי אם חקק בו שלא לשמה וחזר ומילאו בדיו לשמה, ואם איתא לדברי הלבוש גם אם ימצא שכתב האות עם רושם מועט של דיו וחזר וכתב עליה בדיו תיפסל משום כתב ע"ג כתב, דזהו לא יתכן, עיי"ש שהוכיח כן. והוסיף דמעיקרא לא שייך בזה כתב ע"ג כתב כיון שהכתיבה והחקיקה באים כאחד. וכן נראה שהסכים מהר"י נבון בגט מקושר (דף ע"ד). ועיי' נמי בספרו שו"ת מהר"י נבון הנדפס מכת"ק (סי' ח-ט) בביאור הסוגיא דכתב ע"ג כתב, ובהערותי שם בס"ד (והארכתי בזה יותר בקובץ חזון עובדיה עמ"ס גיטין). וע"ע בישועות יעקב (אה"ע שם, בפירוש הארוך אות ב) שהוסיף להוכיח שלא כהלבוש מהגמ', ובמה שהשיב על דבריו בספר בית אהרן (שם סק"א). והיינו בגט שגם אם היה משאירו חקוק בלא דיו ע"ג החקיקה היה כשר (גיטין יט), ובנידונו כתב הרב משנת הסופר נ"ר (על קסה"ס שם), דלכו"ע לא שייך כתב ע"ג אלא כשכתוב בכתב לפנ"כ מלמטה, משא"כ בזה שאין שום כתב מלמטה. ויתרה מזו עיין להרב יריעות שלמה חלק א' (עמ' ג) שהעלה להכשיר מאי דמצוי שבעת הכתיבה נעשה רושם של דיו חלש ואח"כ כשחזר ומניח הקולמוס כשהוא מלא בדיו על אותו הרושם מתפשט הדיו מעצמו בצורת האות, עיי"ש טעמו. וה"ה בני"ד, שהרי בעת שמתחילה העביר את הקולמוס ברזל גם לו יצוייר שנעשתה עיי"כ חקיקה שפוסלת, הרי כשחזר והעביר הדיו באותה חקיקה הו"ל כתיבה חדשה ממש, ולמה נפסלה. וזאת אפילו בנוונא שחזר להעביר הקולמוס עם הדיו אחר גמר החקיקה, כ"ש שבנ"ד עיננו הרואות שאין שום חקיקה, וגם אם יש חקיקה, הכתיבה והחקיקה נעשים כאחד.

וחשבתי עוד להוכיח בזה שהרי מהר"ם זבארו כתב להדיא דשרי לכתוב אפילו על ידי קולמוס מעופרת וכידוע עופרת עושה רושם מצד עצמה וכמו שכתבו הפוסקים לאסור לשרטט בה מהאי טעמא [עיין יריעות שלמה ח"א פ"ב סעיף יא],

ובכ"ז לא חשש פן יכתוב עמה מעט בחוזק שתוכל לכתוב גם מעצמה, משום שהדיו בא כאחד עם רושם העופרת.

ומ"ש הגר"ש"ק בשם ה"ט"ז (יו"ד סוס"י רעא) שאוסר, הנה ה"ט"ז שם כתב ליתן טעם למ"ש מור"ם לכתוב בקנה ולא בנוצה, דהנוצה חוקקת דומיא מ"ש בסדר גיטין בקולמוס של ברזל שהוא חוקק, ואע"ג דחק ירכות כשר, מ"מ כל כמה דאפשר לעשות בלא שום חקיקה עדיף, ואפשר שכן הוא גם בנוצה שהיא דקה. ושוב הביא מ"ש הלבוש שאין נוהגים כן. עיי"ש. וממ"ש בתחילת דבריו איני יודע טעם לדברי מור"ם, ורק בדרך אפשר נתן טעם עפ"י דברי הסדר גיטין, ליכא להוכיח דס"ל לאסור הקולמוס מברזל, שכן הזכירו לנידונו רק בדרך אפשר מצד טעמו, ומה גם שבסוף דבריו הזכיר בשתיקה את דברי הלבוש שאין נוהגין כן, ואם איתא שדעת ה"ט"ז מסכמת לפסול בד"ז לא הוה שתיק ליה. והגם שדברי הלבוש נאמרו לגבי קולמוס נוצה, הא ה"ט"ז דימה אותה בריש דבריו לברזל, וקצת מוכח דס"ל דאין לחוש לחקיקה. ועוד דשפיל לסיפיה דה"ט"ז, דנחית להכשיר אפילו ס"ת שנעשו בדפוס דלית ביה משום חק תוכות וחק ירכות (ועיי' בשו"ת יחיה דעת (ח"ו סי' נו), ובשו"ת ציץ אליעזר (חלק כא סימן מב) בדברי ה"ט"ז), וודאי שלא יפסול הכתיבה בקולמוס ברזל. ויש להוסיף עוד דלדין שקבלנו הוראות מרן השו"ע דס"ל להכשיר חק ירכות (כמ"ש בב"י סי' לב סי"ח) ודלא כהרד"ך, ובנ"ד לכל היותר הוי חק ירכות (וכמו שביארנו עד כה דלא שייך ביה חק תוכות), ודאי שאין לפסול הכתיבה בקולמוס זה מהאי טעמא.

אם יש לאסור מצד המנהג

ז. ומצינו לכמה מגדולי האחרונים שכתבו למנוע דבר זה רק מצד המנהג, אף שמעיקר הדין הוא כשר ללא פקפוק, ומהם הגאון ר' יחיאל יעקב וינברג בשו"ת שרידי אש (ח"א סימן ק), בדין גט, שאמנם לא שייך לאסור הכתיבה בקולמוס ברזל לא מטעם חקיקה ולא מטעם כתב ע"ג כתב ולא חיישינן שמא יעשה נקב בקלף, אך כתב דמסתפינא להקל ראשי נגד דברים מפורשים ברמ"א ז"ל (סי' קכה ס"ד), אף שבטל טעמם בזמננו. וסיים, דבמקום שיש נוצה ראויה טוב וראוי לכתוב בה, אבל במקום שאין נוצה ראויה או סיבה אחרת, מותר לכתוב בלי שום פקפוק אף בקולמוס של ברזל. [ולכאורה כיון שבא מכוח הרמ"א, בסת"מ אין עדיפות לנוצה, דבסוף סימן רע"א כתב מור"ם שאין לכתוב בנוצה. ומכל שכן לפי מ"ש בשלחן גבוה (יו"ד שם סק"ל) שטעם הפסול בנוצה משום שמתיה ניצוצות. ולפ"ז קולמוס ברזל עדיף מינה טפי דלית ביה האי חששא. וע"ע בגט פשוט (אה"ע סימן קכה ס"ק יז) שביאר החששא בברזל שמא יחקוק עמו מסביב לאות עד שתעמוד צורתה מאליה, אך אם יחקוק צורת האות עצמה לית לך בה. והיינו מלבד מה שביאר בס"ק טו והבאתי דבריו לעיל, דלכל הדברות כהיום ליכא למיחש למידין]. וכ"כ בספר אות יציב (על קסת הסופר הנ"ל) משם הגה"ק מקלוזנבורג זצ"ל

שהורה לכתוב ולתקן רק בנוצה, ושכן הוא מנהג אבותינו. ומשמע דאחי עלה רק מצד המנהג ולא מעיקר הדין. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ב סימן קלו) כתב להקל לכתוב בקולמוס מזהב בב' תנאים, אם הכתיבה בנוצה קשה עליו, ושהכתיבה בקולמוס זה תהיה יותר מהודרת, כיון דעיננו הרואות שאינם מנקבים הקלף, ובוזהב לא שייך הטעם דלא תניף עליהם ברזל, וכמ"ש הרמב"ן (סו"פ יתרו), וכדאי הוא הגאון בני יונה לסמוך עליו. אבל זולת זה אין לזוז מכתבה בנוצה כפי המנהג. וכ"כ עוד בקצרה בחלק ט' (סימן רטו אות א'). ובחלק א' (סימן טז אות ב') הוסיף, דמה שהמציאו קנה של אוזו שבראשו כיסוי מברזל אריך למיכתב ביה לכתחילה [ומשמע שהכתיבה עצמה אינה על ידי הברזל]. עי"ש. ובשו"ת משנה הלכות חלק ט' (סימן ש) אחר שכתב, דאמנם אין בקולמוס ברזל חששא המעכבת, מ"מ ניתנה זכות לקנה מחמת רכותו, וה"ה לנוצה, וכמ"ש החת"ס הנ"ל, ועל כן לכתחילה אין לכתוב בו גט, ומ"מ אם כתב אינו פוסל. וכן בקדש חזיתיה להרה"ג יהודה נקי נר"ו בשו"ת מעין אומר חלק ו' (פרק ג' סימנים יא, נח, סב, סז, צ, קד) שהקריב את דין זה לפני מרן מלכא הראש"ל שליט"א והשיבו שיש לכתוב בקנה ולא לשנות מהמנהג, ואע"פ שכיום כותבים בנוצה, היא עדיפה על ברזל, עי"ש. ומשיגרת הלשון נראה שתשובת מרן שליט"א להחמיר היא מצד המנהג שלא כותבים בברזל, ולא מדינא. ומה גם ששם (סימן צ) ענהו מרן שליט"א שדין הקולמוס מזהב שוה לדין הקולמוס מפלסטיק, וא"צ להודיע לקונה שכתב בקולמוס פלסטיק. ולפנ"כ (סימן פד) כתב שמרן שליט"א נתן הכשר על הקולמוס מפלסטיק, ואמר בזה"ל "מה יש בכך", עי"ש. ולכאור' הדברים סותרים להדדי, ובפרט דאמאי לא חשש לשינוי המנהג. [אם כי כבר כתב המחבר כמה פעמים שא"א לסמוך על הספר הזה, עי"ש בהקדמה]. וע"ע ביריעות שלמה חלק א' (פ"ד סעיף לב*) דנמי הכשיר בשופי הכתיבה בקולמוס מפלסטיק, וכתב משם הרב עולת יצחק דאפשר שמה שלא נהגו בה עד היום הוא מחמת שלא היתה מצויה כל כך.

לא תניף עליהם ברזל

ח. בערוך השלחן הנ"ל כתב טעם נוסף לאסור בנ"ד "דהתורה מארכת ימים והברזל מקצר, ואף בחידושי תורה נכון לבלי לכתוב בקנה ברזל מטעם זה". ומכח דבריו היקל בשו"ת שבט הלוי הנ"ל לכתוב בקולמוס זהב או כסף. וכן הרב נאמ"ן שליט"א בשו"ת מקור נאמ"ן (סימן פד-פו) כתב דהכתיבה בקולמוס מברזל היא דבר שלא שערוהו אבותינו, וכשר רק בדיעבד, ועל כן יש להודיע לקונה שכתב בברזל, ומ"מ נירוסטה דינה ככסף או זהב, ובפרט אחרי עדותו של מהר"ם זבארו הנ"ל, וגם אין בה "פיות כורתות" כלשון הרמב"ן בסוף פרשת יתרו, והרחיב הדברים יותר בספר יריעות שלמה ח"א (עמ' פא) וח"ב (עמ' שכו) מצד שאין לנירוסטה גדר של ברזל, מכמה מקורות, וכתב דהוא פנים חדשות מברזל, ושרי לכתוב בה אף לכתחילה. כיעו"ש.

ובאמת שבמ"ש הרב ערוך השלחן, כבר קדמו מוה"ר חיים פלאגי' בספרו עמודי חיים (עמוד תורה סימן סח, דף מה ע"ב), אחר שביאר ענין נתינת התורה על הר סיני שהוא רמו לענוה, דמה"ט אמרו לעולם הוי רך כקנה ואל תהי קשה כארו, הוסיף: לכך כשם שאין לשום על המזבח ברזל שהוא דבר הפכי, כך מן הראוי שאין ראוי לכתוב ס"ת כי אם בקנה שהוא רך, כשם שהתורה נקנית על היותו רך כקנה, ונ"מ שגם הת"ח הכותב חידושי תורה לא יכתוב כי אם בקנה, ויקיים ו"קנה" לך חבר, ועל ידי זה קנה חכמה קנה בינה, ומכל שכן שלא לכתוב בברזל שלא להיות קשה כברזל. וגם תוכו רצוף טעמו של מזבח, שהתורה נותנת חיים לעושיה, ואיך יתכן לכתוב בעט ברזל שהברזל נברא לקצר ואילו התורה להאריך, כי זהו אחד מן הטעמים שלא יהיה ברזל בשלחן כי אם לחתוך בלבד ולא להניחו שם ובפרט בשעת הברכה, דהשלחן מאריך ימיו ודומה למזבח, וטוב להזהר אפילו שלא בשעת הברכה שלא יהיה ברזל על השלחן וכו'. עכת"ד. ובא לציון בספר זכר עשות (מערכת ס' אות עא). והרחיב יותר הדברים בנו בכורו דמהרח"ף בספר אברהם את ידו ח"ב (דרוש י' לס"ת, דף קנד ע"א). עי"ש. וכ"כ ממש מדנפשיה אחיו בספר יפה ללב ח"ג (סוס"י רעא).

ובטרם אענה את חלקי בזה אקדים מעט מן המעט במקור האי עניינא דלא תניף עליהם ברזל. הנה אמת נכון הדבר שבכמה דוכתי בחז"ל איתא להדיא שטעם איסור זה שהמזבח מאריך ימיו של האדם והברזל מקצר (וכ"ה במכילתא), אך מצינו טעמים נוספים שנאמרו בזה. בתוספתא (קמא, ריש פ"ז), ובמכילתא (פ"כ הכ"ב) אמרו הטעם לפי שהמזבח מכפר על בני ישראל ולפיכך לא יגע בו ברזל שהוא סימן פורענות. ועי' נמי במסכת שמחות (פ"ח הט"ז), ובילקוט על פסוק זה. ולכאורה האי טעמא אינו שייך בס"ת. וגם אם יאמר לך אדם דהא גם התורה מכפרת כמזבח (מנחות קי. ועוד), עדיין אין ראייה מדין המזבח לנידון דידן, דהנה באבני המזבח קיימא לן שאסור לברזל ליגע בהן אפילו בטרם הקדשן, וכמ"ש הרב תנא דאורייתא במשנה למלך (פ"א מהל' בית הבחירה הט"ו) אליבא דהרמב"ם, ועי' בערוך לנר (סוכה מט.), וביריעות שלמה פיינזילבער (על הרמב"ם שם) מה שכתבו על דבריו, ואמנם התוס' (סוכה שם) נראה דפליגי ע"ז, וכמ"ש הרב באר שבע (בחידושו לשלהי סוטה), ובשו"ת יהודה יעלה אסאד ח"א (י"ד סימן כט), ושאלת דוד מקרלין (או"ח סימן ג'), ושו"ת אפרקסתא דעניא ח"ב (או"ח סימן לג), ובשו"ת יביע אומר חלק ח' (או"ח סימן יט). מכל מקום כולי עלמא מודו שאחר הקדשן נפסלות כבר בנגיעת ברזל (מתני' מדות פ"ג מ"ד). ואמנם לענין עצם בנין הבית כתב הרמב"ן (סו"פ יתרו), שרק בתוך הבית לא נשמע קול ברזל, אך מחוץ לביהמ"ק היו חוצבים האבנים בברזל, וכתב שהקפידה התורה על כניסת ברזל לביהמ"ק (וכ"פ הרמב"ם (פ"א מהל' בית הבחירה ה"ח), וכו' נחמיה (סוטה מח:). ועי' בשו"ת גנזי יוסף שווארץ (סימן נז) משם כמה חכמים דאף הרמב"ם ס"ל כהרמב"ן דרק ברזל אסור, ופלפל בדבריהם), ועל כן היו האדנים מנחושת. והא ששחטו בסכין ברזל הוא משום שהשחיטה אינה עבודה.

עכת"ד הרמב"ן. והסכים עמו רבינו בחיי עה"ת (סו"פ יתרו, ובבראשית כז, מ), ובספרו שלחן של ארבע (שער א') לגבי כיסוי הסכין בברהמ"ז, דיש לחלק בין ברזל לשאר מתכות. ועי' בדרשות ר"י אבן שועיב (סו"פ תרומה) שהרחיב הדברים יותר. וברקנאטי עה"ת (ויקרא א') כתב לבאר ענין המליקה בעוף שלא להניף עליו ברזל, ושאינו בהמה לפי שא"א בענין אחר. וכיוון לזה מדעתו בשו"ת תפארת אדם אוסטרייכר (או"ח סוס"י לו). עי"ש. (וקצ"ב מחולין טו: בכל שוחטין, וכ"פ בשו"ע יו"ד רס"י ו'. ויל.). ועפ"י דברי הרמב"ן פירש מהר"ם אלשיך (פר' וירא) מאי דאמר אברהם א"כ אחנקנו, וענהו ה' אל תשלח ירך אל הנער, דהיינו לפי שחשב שהסכין פוסל כיון שיצחק הוקדש מחיים לעולה, משא"כ בשאר קרבן דהשחיטה אינה עבודה וחלה קדושתה עליה רק אח"כ. ועי' למהרח"א בספר עץ החיים (עמ' לו: בנד"מ). ולפ"ז פירש מהר"ם הכהן מגורי האר"י ז"ל בספר שפתי כהן (פר' שמות) הטעם אמאי צפורה מלה את בנה בצור ולא בסכין. והביא דבריו מהר"ם טולדנו בספר מלאכת הקדש (סו"פ יתרו), עי"ש מה שכתב עוד בדעת הרמב"ם. ועי' בספר מזהב ומפז ח"ב (ביאור סדר פיתום הקטורת עמ' קו, במהדו"ב עמ' עה) בהאי עניינא. ועי' להגאון הראש"ל יש"א ברכה בשו"ת משה האיש (סי' נב), ובאהל יעקב זריהן (פר' יתרו, דף עא ע"ב), ובשו"ת משנה שכיר (חו"מ סוס"י כג) מ"ש ליישב קושית האחרונים ע"ד הרמב"ן מהגמ' ע"ז (נב:).

ולפ"ז אם נדמה את כתיבת הס"ת לדין המזבח היה לנו לחוש גם שלא לגרור האותיות ולתקן הס"ת בברזל. ואם נדמה את דין הס"ת לדין עצם בנין הבית, הלא כתב הרמב"ן ורבינו בחיי שהנחושת ושאר מתכות אינם בכלל זה, וא"כ אין מקום לאסור את הקולמוס העשוי מנירוסטה.

ומהאי דינא דלא תניף עליהם ברזל למדו הפוסקים כמה וכמה דינים ונפסקו גם בשו"ע, ואם כי כל אחד מהם יכול לכלכל דפים שלמים, אביאם בקצרה:

דין א. המג"א (סימן יא ס"ק יח) כתב משם השל"ה ומטה משה שלא יחתוך הציציות בסכין אלא בשיניו, והוא על ידי כל גדולי המחברים עד לדורנו. ונתנו טעם לדבר לפי שהציצית מאריכה ימיו של אדם והסכין מקצר. ויחתכם בשיניו שהם ל"ב וגם חוטי הציצית ל"ב. ועי' למוה"ר ראש הישיבה שליט"א בילקוט יוסף ציצית (עמ' רכג). [ומאוד יפלא בעיני על הרב ערוה"ש, שבהלכות ציצית לא הזכיר כלל אזהרה זו, וכאן המציא טעם זה מעצמו. ואפילו בציצית כתב בשכנה"ג שם שרק בני עליה נזהרין בזה]. ובספר מאורי אור (באר שבע דף יז ע"א) תמה תמה יקרא, "ותמהני שיש שכתבו שלא לחתוך בסכין משום לא תניף ברזל, אשר לא שערום אבותינו בעלי תלמוד ומדרשים. וגם הטוב טוב מתפלין וס"ת שהם מאריכים ימים כמ"ש פ"ד דמנחות ה' עליהם יחיו והיא חיין, והאיך יהיה איפכא מסתברא חומר בקודש, והתם לא אפשר ומה נשתנה מצוה זו להרחיק הברזל כמזבח ולבדות מליבנו רמזים אין קץ". וראיתי בספר "הציצית" (פרק יא הערה 122) שכתב ליישב עפ"י דברי הרמב"ן (פר' יתרו הנ"ל) דטעם

החומרא בציצית כיון דאפשר ע"י מתכת אחרת, משא"כ בתפלין וס"ת שא"א במתכת אחרת [ולכאור' אין בכך די ליישב עצם תמיהת המאורי אור]. והביא עוד משם ספר בית ברוך (כלל יא אות קכא), דהיכא שא"א לקצץ הטלית אלא בסכין א"צ להחמיר בזה, וכן אם נפסלו ציציותיו או שרוצה להחליפן ביותר מהודרות.

דין ב. בשו"ע (סימן קנא סעיף ו) כ', מותר ליכנס בבהכ"נ במקלו ובתרמילו ובאפונדתו, ויש אוסרים ליכנס בו בסכין ארוך או בראש מגולה. ובכ"י כתב הטעם משם הארחות חיים משם מהר"ם, שהתפלה מארכת ימיו של אדם והסכין מקצר. ובעלי התשובות האריכו למעניתם לדרון להכניס סכין לביהכ"נ במקום צורך, וכן לענין הכנסת נשק לביהכ"נ, וכמו שעמד בזה הגאון ציץ אליעזר זצ"ל חלק י' (סימן כ'), ויבלח"א מרן מלכא שליט"א בשו"ת יחווה דעת ח"ה (סי' יח). וע"ע בשו"ת עטרת פז כרך ג' (חו"מ סימן יא) בענין לימוד שחיטה בביהכ"נ וביהמ"ד. יעו"ש"ב. ואף דין זה בחלקות' תשית למו, וכמ"ש הט"ז שם בדמקום צורך שרי להכנס בסכין לביהכ"נ. והרב מטה יהודה עייאש (שם) כתב, דלא אסרו אלא בסכין ארוך משא"כ בסכין קטן שאין הדרך להלחם בו. ואף שאין מדבריו אין סייעתא לנ"ד, כיון שכתב דלגבי שלחן בסכין כל דהו חשיב הנפת המקצר ועל כן לא חילקו בין הסכינים. מ"מ חזינן דכולי עלמא מודו דהאי דינא אינו אלא אסמכתא בעלמא ויש כר נרחב להקל בו כפי הענין. (ומה גם שעיקר הדמיון של ביהכ"נ לביהמ"ק אינו בכל העניינים, וכמ"ש מרן מלכא שליט"א ביביע אומר חלק ו' (או"ח סי' כו אות ד). וע"ע לו בחלק ח' (או"ח סי' חי אות ג) דכל עיקר קדושת ביהכ"נ הוא מדר'. עי"ש. ואוקי באתרין).

דין ג. בשו"ע (סימן קפ סעיף ה) כ', נוהגים לכסות הסכין בשעת בהמ"ז, ונהגו שלא לכסותו בשבת ויום טוב. וכתב הטעם בכ"י משם הרוקח והאבודרהם ושבולי הלקט וארחות חיים, לפי שהשלחן כמזבח, ואינו בדין שיונף המקצר על המאריך. וכתב הרב מגן אברהם (סק"ד ובפמ"ג) משם רבינו בחיי הנ"ל, דבסכין כסף א"צ לכסותו. ואמנם בשו"ת שבט הלוי ח"א (סימן רה) העיר דמהתוס' (חולין יח). מוכח דסברי דלא כהרמב"ן (סו"פ יתרו) שחילק בין ברזל לכסף, וגם פגימת כלי כסף פוסלת במקדש. ולכאורה קצת יש להעיר דבנ"ד הסתמך על דעת הרמב"ן לחלק בין ברזל לכסף ולא חש לדברי התוס'. וע"ע במ"ש מרן מלכא שליט"א בהליכות עולם ח"ח (עמ' רלב). וראיתי להרב תורה תמימה (במדבר ט הערה לז) שתמה מה ענין כיסוי הסכין להא דהשלחן כמזבח, ואם כן לא נעלה עליו שאור ודבש וכו'. ומריש הו"א שנעלמו מעיניו דברי הב"י והט"ז שם, וכן בשו"ע הגר"ז, ומר אביו בערוך השלחן שם (ס"ה) שנתנו כמה טעמים לזה, וביארו ענין האי חששא גם בימינו [וסיים בערה"ש דעכשיו לא נוהגים לכסות הסכינים בברהמ"ז]. שו"ר שדבריו עשירים במקום אחר (שמות פרק כ אות קלב), ושם תירץ עפ"י הדברים הנ"ל. ועי' בשו"ת עטרת פז כרך א' (או"ח סי' טו עמ' שנה בהערה) מ"ש בזה, ובענין הסרת סכין פלסטיק מהשלחן. ואכמ"ל. ולא אכחד כי ראיתי להגאון מווערבוי הי"ד בשו"ת שיח יצחק

(סימן צה). שציין לקונטרס קרית ארבע (על הרמב"ם הל' בית הבחירה, דף מד ע"א) מהגה"ק מקוטנא ז"ל, שמברר שגם שאר מיני מתכת אסור להניף על המזבח, ולפי"ז אף אם הסכין מכסף או זהב צריכים ג"כ לכסותו, ויש להאריך בזה. עכ"ד. ועיינתי שם בקרית ארבע וראיתי שעלה ונסתפק בהאי דינא ונשאר בצ"ע, ולא בירר מידי לדינא. וכבר נפשט ספקו על ידי האחרונים שצינתי לעיל, כיעו"ש. וע"ע בשו"ת דברי יציב (אה"ע סי' נג אות ט) שנתן טעם להא דהיה המנהג אצל הצדיקים לאכול בכפות כסף, דרך ברוזל אית איסורא דלא תניף [ומשמע שלמד כן גם בדעת הרמב"ם]. וע"ע בשו"ת רבבות אפרים ח"ה (סי' תעג), ובספר ברכה נאמנה (סי' רו הע' כד).

המנהג, ואף כל הרבנים הנזכרים לעיל שהחמירו בזה מצד המנהג אף הם יודו להקל מצד שינוי המציאות. וכעין זה כתב הפרי מגדים (או"ח סימן תקי"א) והפני יהושע (שבת טל:): לגבי עישון ביו"ט, וכמובא בחזון עובדיה יו"ט (עמ' מד). ועיי"ש (עמ' ככד) משם הגאון ציץ אליעזר גבי יו"ט שני של גלויות לכן א"י שנמצא בחו"ל. ושם (עמ' קצד) בדין שטיפת רצפה ביו"ט. ובשו"ת יביע אומר ח"ג (יו"ד סימן כד אות ז) משם הגאון חתם סופר (או"ח סימן קנט) גבי חוקות הגוים. ובמ"ש בטהרת הבית ח"א (סוע"מ תקיז) להעיר על הכנה"ג. דמכל הנך דוכתי ועוד רבים כהנה אתה תחזה שהמציאות בפועל חשיבא כמנהג גמור בכמה וכמה דינים. וכן נאמר אף בנ"ד.

זֶה אֱלֹהֵי וְאֲנֹהוּ

י. והנה בגמ' (שבת קלג:), דרשו על הפסוק 'זה אלי ואנוהו' - התנאה לפניו במצות, עשה לפניו סוכה נאה ולולב נאה ושופר נאה, ציצית נאה, ספר תורה נאה, וכתוב בו לשמו בדיו נאה, בקולמוס נאה, בלבלר אומן וכורכו בשיראין נאין. ובפשיטות הא דצריך קולמוס נאה היינו שכותב כתב נאה, וכמו שכן הוא להדיא במסכת סופרים (פרק ג): חייב אדם לעשות ציצית נאה, ומזוזה נאה, "ולכתוב לו ספר תורה נאה", בדיו נאה, בקולמוס נאה, ובלבלרין נאין, ובקלפים נאין, ועורות צבועין, ויעטפנו בשיראים נאין, שנאמר זה אלי ואנוהו, עשה לפניו מצות נאות, כדברי ר' ישמעאל כו'. וכן כתב בבית הבחירה להמאירי (שבת שם), ספר תורה נאה בדיו נאה "בכתיבה נאה". וכן הוא בספרו קרית ספר (מאמר רביעי חלק א), כל שכותב ס"ת צריך לכתבו נאה כמה שאפשר כדי לחבב את המצוה וקדושתה. והוא ששינוי במס' שבת פ' מילה זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצוות סכה נאה ולולב נאה שופר נאה ציצית נאה וכתוב לך ס"ת לשמו בגויל נאה בדיו נאה בלבלר אומן וכורכו בשיראין נאים. ובמס' סופרים אמרי' חייב אדם לעשות ספר נאה ולולב נאה ציצית נאה מזוזה נאה וכותב לו ס"ת נאה בדיו נאה בקלפין נאין בקולמוס נאה בלבלרין נאין בעורות צבועין ויעטפנו בשיראין נאין. וכ"כ מדנפשיהו בספר אורים גדולים (סוף לימוד יט), והגרי"ח בבן יהוידע (שבת שם), והכהן הגדול מוילנא בשו"ת בנין שלמה ח"א (סוף סי' ה), דזהו כונת בקולמוס נאה. עיי"ש. [ועי' בשו"ת הר צבי או"ח (סוס"י כא), ושו"ת אבן ישראל ח"ט סימן נה]. ובחידושי אגדות מהרש"א (בתרא ס:): כתב, דהא דבעי כתיבה בימין היינו מטעם זה אלי ואנוהו, שאין המעשה נאה בשמאל. ומרן בבית יוסף (סי' לב ס"ד) ביאר במ"ש הטור שיכתבם בכתב מיושר, דהיינו משום דכתיב זה אלי ואנוהו כו', ומטעם זה כתב במרדכי שיכתוב כתיבה גסה שלא יהא נחמק מהר. "וכתב מיושר - נראה שרצה לומר כתב מאושר, כלומר יפה". ואפשר דהיינו לומר שיכתוב השיטות ישרות ולא עקומות וכן משמע מדברי הרא"ש בסדר תיקון תפילין. ע"כ. וכן פסק מור"ם במפה על השו"ע שם, והכהן הגדול מראדין במשנה ברורה (סימן לז סק"ד). ועי' בשו"ת מהר"ם שיק (חיו"ד סי' רנה) שכתב דהוא

ט. אתה הראית לדעת כי גם במקומות דהאי דינא נזכר במפורש על ידי הפוסקים אינו דין מוחלט שא"א לשנותו, ואף בנידוננו גם אם נחוש להאי טעמא ודאי דכו"ע יודו שא"צ להחמיר בו כאשר הכתיבה ע"י הנירוסטה מעולה מכמה סיבות משאר הקולמוסים וכמובא לעיל. ובאמת דמעיקרא לא זכיתי להבין מה ענין הנפת המקצר על המאריך להכא, חדא דהיכא דאיתמר איתמר, ואם באנו לחוש לכל הדברים שנאמר בהם אריכות ימים שלא יונף עליהם המקצר אין לדבר סוף, דהא גם התפילין מאריכין ימים (מנחות מד סוע"א), ולית מאן דחש שלא לעשותן על ידי ברזל. ועוד אטו מהאי טעמא נאסור גם לחתוך היריעות של הס"ת בסכין מברזל, וגם לשרטט על ידי ברזל, ושמא גם נאסור להכין את הקולמוס של נוצה או קנה על ידי סכין מברזל. ואם כבר חיישינן לדברי מהרח"ף והרב ערוך השלחן נחוש נמי למה שכתבו שאין ראוי לכתוב חידושי תורה בעט ברזל, אטו יש מי שעלה על דעתו לחוש לזה, הלא מעשים שבכל יום שכותבים בעטי ברזל ללא חשש, ואמאי נחוש לדבריו רק לנידון כתיבת ס"ת. ועל כגון דא כתבו הראשונים דלא מצינן לגזור גזירות מדעתינו (עיי' אריכות נפלאה בזה בספר שלחן המערכת ח"א הנד"מ ממוה"ר ראש הישיבה מוהרי"צ יוסף שליט"א מערכת ג' אות מא), ומה גם שדברי מהרח"ף בזה באו דרך דרש לרמז על ענוות הת"ח ולא מצד הדין. ומלבד זאת כבר טען על כך הרה"ג מח"ס מעין אומר (דלעיל) דעיננו הרואות שכל כלי המשחית והמלחמה היום נעשים מנירוסטה, וכן סכיני המוהלים והשוחרטים נעשים ממנה ומהדומה לה. ועד שבאו להסתייע מדברי מהר"ם זבארו, כלפי לייא הן נסתר מחמתו, שהוא כתב להדיא "שיכול לכתבם בעט ברזל ועופרת או של שאר מתכות" [כפי שציטטו ביריעו"ש, ולא ראיתיו עד הנה]. וע"ע בפסקי בתי הדין ירושלים (דיני ממונות וביורוי יוחסין ח"ז עמ' רסג).

ומעתה, אם הסיבה לאסור היא רק מצד המנהג לכתוב בקנה, איכא למישרי בה נרגא, דעינינו הרואות שבקושי סופר אחד מעיר כותב בקנה, ובבירור שעשיתי אצל סופרים רבים ענו כולם ואמרו שהם כותבים בנירוסטה, ולכאוי' חשיב שהמציאות כיום נשתנתה כבר וא"א לומר הלך בזה אחר

חיוב מדאורייתא שיהיה הכתב מיופה. אמנם האי מילתא תליא באשלי רברבי אי עיקר החיוב דזה אלי ואנוהו מדאורייתא או מדרבנן, וכמו שהאריך בזה הגאון שדי חמד ח"ב (כללים מע' ז' כלל יב), ועמד נמי על דברי המהר"ם שיק. וכן מרן מלכא שליט"א בשו"ת יביע אומר ח"ג (יו"ד סימן יד אות יא, וסימן יח אות ו), ובהליכות עולם ח"ז (עמ' קצג), כיעו"ש. וע"ע בשו"ת מהרש"ם ח"ו (סי' ג) בתשובת בן הגהמ"ח [ומה שציינן לספרו עין הרועים (מע' ז אות ח), לא מצאתי שם]. ובנ"ד שמעתי מכמה סופרים שעד שהחלו

לכתוב בקולמוס מנירוסטה היה יוצא הכתב משובש, וכמו שבאמת העיד הגאון בני יונה ודעימיה. ולפי כל האמור עד כה לית מאן דפליג שהכתיבה בברזל אינה אסורה מדאורייתא ואף רובא דרובא מהמחמירים לא אסרו אלא מחומרא בעלמא או ממנהגא. ובודאי מוטב לא להכנס בספק תורה מחמת חומרא קלושה, ויש להעדיף את הכתיבה בקולמוס זה מדינא לכל מי שעל ידו יכול לכתוב בכתיבה נאה ומהודרת. וזהו מבלי להזדקק לכמה ספקות וספיקי ספיקות שיש בהאי דינא להכשר. ודו"ק.

יא. סוף דבר הקו'ל נשמע, מצד הדין אין שום חששא לכתוב בקולמוס מנירוסטה, וכן עשו מעשה גאוני עולם, וכן פסקו גדולי ההוראה היושבים ראשונה במלכות, ומהם: מהר"ם זבארו, בני יונה, הט"ז, פרי חדש, גט פשוט, קסת הסופר, וכן נראה שהסכימו מהר"י נבון בגט מקושר וספר מאורי אור, ישועות יעקב, לשכת הסופר מברודא, משנת אברהם, אמרי שפר, מאיל המילואים, מקור נאמן על פי דברי הרמב"ן, משנת הסופר, יריעות שלמה, ועוד. ובנ"ד מסתברא שגם רוב האוסרים יודו שיש להקל, וכמו שהוכחנו בדברינו בס"ד. ובפרט מי שכותב בקולמוס זה כתב יותר יפה שהוא בכלל זה אלי ואנוהו. ואפשר שכבר בדורו של הרמב"ם היה הדבר מצוי וכמו שכתב בפירוש המשנה (כלים פי"ב מ"ח), ולא חשיב שינוי מנהג, דבלאו הכי כמעט אין מי שכותב כיום בקנה, וגדולי דורנו סמכו ידם על הקולמוס מפלסטיק ולא חששו לשינוי מנהג וה"ה בנ"ד, ועוד טעמים שנתבארו ונתלבנו בתוך דברינו. ומכל שכן שא"א לומר שסתו"מ שנכתבו בקולמוס כזה אינם "מהודרים", בהיות שלפי הדין ליכא שום חששא בזה, וכמו שכתבו כל הפוסקים הנזכרים לעיל. והנלע"ד כתבתי. והיעב"א.

ה"ה
אנשי קהל ת"ת, י"ס דן יפה מ"ח,
וכן עיקר קב"ל, וכן המנהג להקל.

מצטרף לכל הנ"ל, יפה דן יפה הורה, וכן עיקר לדינא, וכן המנהג להקל.

יצחק יוסף